

КУЛЬТУРА

УДК 72.01(045)

В.А. Сіверс, д-р. филос. наук

ГНОСЕОЛОГІЯ АРХІТЕКТУРИ

Інститут транспортних технологій НАУ, e-mail: designnau@ukr.net

Викладено цікаві положення з гносеологічних засад формування архітектури як штучного середовища існування людини. Результат такого втілення постає як розгорнута ілюстрація змісту ідеології та історично надходить у розпорядження мистецтвознавства та культурології як матеріал для дослідження та формування ідеологічних уявлень.

Вступ

Зв'язок архітектури та ідеології має існувати, але не видається очевидним. Прояснення його дозволяє не тільки зрозуміти принцип зміни і розвитку архітектурних форм. Самі архітектурні форми постають як спосіб ідеологічної забудови свідомості. Це матеріальні форми ідеї, що втілюють себе в певній ідеології їхнього розуміння.

Аналіз існуючого досвіду

Якщо виходити з усталеного визначення ідеології як системи поглядів, в яких усвідомлюється ставлення людей до дійсності та їх взаємовідносин, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі або програми соціальної діяльності, спрямованої на розвиток суспільних відносин, то архітектура як мистецтво проектувати і будувати споруди, що створює матеріально організоване середовище і виражають суспільні ідеї в художній формі, теж має відображати соціальні програми і проблеми епохи. Однак таке твердження ще не наближає нас до розуміння характеру цього зв'язку. Адже зрозуміти характер зв'язку значно складніше ніж визначити наявність його самого.

Постановка завдання

Можна стверджувати, що існує зв'язок усього з усім. Більш того, така форма зв'язку постає єдиною можливою, якщо вважати її підставою для твердження про єдність світу. З'ясування цього універсального зв'язку і є фінальною метою існування людини, якщо її існування взагалі має мету, що не міститься в самому існуванні. Зв'язок виявляється у різноманітних способах людської діяльності. Архітектура є одним з них. Але яка художня архітектурна форма може втілити ідею універсального зв'язку? А якщо кожна з них втілює таку ідею частково, то що є спорідненою площиною для різних видів діяльності? Очевидно, що це сама людина. Отже, і універсальний зв'язок, який вона шукає ззовні, може бути "всередині" її самої. Однак за такого припущення виведення внутрішнього у зовнішнє відбувається із трансформаціями. Смісл цих трансфор-

мацій має полягати у тому, щоб забезпечити певну форму існування внутрішнього у змінених умовах. Можна висловити припущення щодо способу реалізації ідеї у матеріальному середовищі. Джерело існування ідеї – це Всесвіт, Бог, Абсолют тощо. Подальший розвиток цього позначення неможливий, оскільки, з одного боку, попередні позначення є найбільшими узагальненнями думки, а з другого – подальший рух індивідуальної думки, саме як індивідуальної не може бути розгорнутий у поняттях, оскільки межує з іншою якістю, індивідуальним почуттям, переходом на інший рівень пізнання.

Архітектурні стилі як відображення ідеологічного духу епохи

Ідея як щось оформлене, має займати місце (особливо це стосується архітектури), а отже, співіснування втілених ідей і постає як певна соціальна програма діяльності, що виявляє себе в матеріальній реалізації, але не завершує себе в ній, виявляє зв'язок як такий, але не втілює його остаточну форму.

Саме середовище у вихідному стані інертне і відкрите для подальшої структуризації з огляду на творчий, креативний "план" ідеї. Трансформація ідеї, яка має в ході цієї трансформації зберегти свою сутність, щоб залишитись ідентичною сама собі і поняттю, що її позначає, полягає у тому, що ідея створює поле або царину власного забезпечення у вигляді ідеології. Матеріальна основа, яка постає фундаментом розгортання цього поля, набуває особливих властивостей саме з огляду на те, що людина є перетином векторів площини матеріального і "сходження" вектора ідеального. Отже, сила ідеального, що втілюється у способах людської діяльності, спочатку просто виявляє себе як здатність творити нову форму, надаючи їй таким чином самостійність. Раз отримана самостійність уже не може бути знищеною. Це постійний процес трансформації. Але не ідеї, що втілює себе у власному задумі шляхом руху через утворену в її взаємодії з ма-

теріальним царину. Це самостійність тих форм, що виникають як необхідність забезпечення існування самої межі, яка позначає трансформаційний перехід. Прикладом ідеальної форми межі є мова, матеріальної – будь-який засіб обмеження сукупності елементів формою, що потребує засобів власного втілення. Наприклад, проведення магічного кола, що обмежує будь-який простір, відокремлює його від зовнішнього середовища, потребує магічного посоху, кістки, іншого знаряддя. Межі усвідомлення людської тілесності, де локалізується уявлення про власне тіло, як носія індивідуальної свідомості потребують матеріальних засобів оформлення функціональних елементів тіла. Тому одяг, прикраси, мода врешті-решт – це історична архітектура людської тілесності, а бодібілдинг, так само як і бодіарт, – вияв самостійності самої здатності людини до “архітектуризації”, виявлення нового смислу через розгортання можливостей самих засобів. Йдеться про те, що ідея ці засоби власне “готувала” для інших цілей.

Тоді художній образ, що втілюється в архітектурні форми, має підставу для втілення в тому, що дає існувати ідеї. Отже, архітектура з ідеологічної точки зору тільки засіб існування ідеї, але не його мета. Чому ж тоді ми вважаємо, що архітектура взагалі до цього придатна? Адже храм втілює ідею Бога не більше ніж в'язниця втілює ідею свободи, або око – ідею світла. Щодо ідеології, то вона взагалі є тільки формою. Формою зв'язку ідеї, що має ствердити себе на кшталт архітектурної споруди, але матеріалом для цієї споруди обрано саме носіїв цієї ідеї. Можливо саме тут і пролягає “об'єднавча межа” архітектури та ідеології, що винесена за межі людини і, таким чином, може бути дослідженою як усвідомлена його форма.

Водночас сама архітектура не може претендувати на самостійність. І навіть людина, що створює архітектурні форми і висловлює ідеї, не може претендувати на самостійність. Людина – це зв'язок сам по собі, а не результат. Так само, як позначення нервового центру передбачає схематичну наявність “точки концентрації” нейронів, а також тієї різноманітності зв'язків, що “підведені” до нього, і йдуть від нього, так і людина – це зв'язок, а не центр, згідно з цією аналогією. Отже, будь-яка форма “архітектуризації” засобів не досягає такого стану, коли засіб перетворюється у ціль.

В дійсності ми складені із засобів усвідомлення зв'язку. Це усвідомлення зв'язку є формою, в якій виявляються самі наші можливості та реалізується закладений потенціал. Але кожна

форма обмежена сама собою. Тоді маємо допустити, що наша власна обмеженість – світоглядно-пізнавальна, психофізична, соціально-історична – визначає принципову неможливість встановити універсальний тип зв'язку, який, водночас, уявляється можливим. Насправді встановлення універсального типу зв'язку, до якого так прагне людина, точніше, прагне до його відкриття, відбувається в її діяльності як практичний і “процесуальний” акт. Тобто такий акт, який забезпечує можливість функціонування засобу, що втілює ідею у своєму подальшому існуванні. Ця процесуальність, до речі, і створює те, що визначено як ідеологію у будь-яких формах свого змісту. Але для людини зазначена “процесуальність” починається не з ідеї, а з потреби. Потреба втілює себе як абстрактне позиціонування функціональності світу речей. Це і є універсальним принципом ідеології існування людини.

Чим же є архітектура з огляду на її функціональне призначення? Обмеженість людини постає як потреба у задоволенні її нагальних потреб. Серед них і потреба у житлі – затишку і безпеці, “місцю внутрішнього перебування”. Однак згодом поняття потреби набуває іншого змісту. Вбачається очевидним, з огляду на багатотисячолітню історію розвитку архітектури, що вона є не тільки засобом забезпечення людини. Так само, як людина виробляє в своїй історії культуру споживання їжі, рецептуру приготування страв, способи їх обробки, що різняться між собою залежно від географічних умов та природно-біологічного середовища, розвиває і варіює форми і засоби прикраси себе, своєї зовнішності, вбрання тощо, так і архітектура, як наприклад мода, кулінарія чи військова справа, стає не просто об'єктом прикладання практичних зусиль із забезпечення умов існування людини, а мистецтвом.

Віднесення архітектури до одного ряду з модою чи кулінарією відбувається за тим же принципом, за яким існує потреба у задоволенні потреб, що мають об'єктивний характер. Об'єктивна потреба у задоволенні цих вимог існування людини накладається або змішується з історичними особливостями та історичним характером способу їх задоволення, внаслідок чого виявляється, що одяг стає модою, їжа кулінарією, а житло – архітектурою.

Водночас зазначені об'єктивні чинники, забезпечення яких є умовою людського існування з огляду на специфіку функціонування самої людської свідомості та характеру її діяльності і пізнання набувають самостійного значення. Якщо ця самостійність і здається позірною, вона реально стверджує себе у способах людського самопі-

знання, тобто усталених теоретико-пізнавальних підходах, що їх виробляє людська свідомість. Там витвори духу і людського генія постають саме як самостійні. Однак їх самостійність зауважена на початку власного втілення потребою, а на більш пізніх етапах вона вже забарвлена ідеологією, що як ширмою прикриває справжню мету ідеї, яка нею рухала, а саме втілення себе задля перетворення людини з істоти, що задовольняє потреби, в істоту, яка прагне втілити себе в ідеальній потребі.

Виявлення “самостійності” засобів відбувається в процесі осмислення самих засобів через описування їх у мові, як ідеальному способі “граничності”. Так, архітектура як теоретичне існування самоосмислення процесу і результатів практичного забезпечення людини житлом, починається з твердження, що перший завершений тип архітектурної споруди, яким є дольмен (стіл-камінь), постає таким тому, що в ньому (дольмені) поза зовнішнім об’ємом є внутрішній об’єм.

Отже, прикметами архітектурного стилю є:

– здатність штучно створити відмінність між зовнішнім і внутрішнім об’ємами у споруді, що має певне призначення.

– наявність засобів для такого створення.

Це положення має ідеологічний відтінок – а саме: різниця у розумінні цілі створення внутрішнього і зовнішнього простору з урахуванням цілі самої споруди, її призначення потребує суттєвої зміни засобів досягнення цієї цілі.

Констатуючи об’єктивну підставу появи архітектури як засобу захисту людини від ворожого чи агресивного зовнішнього середовища як умову збереження існування, визначаючи її витoki у пристосуванні (в умовах кочового способу життя, печер, або інших природних місць захисту як таких, де про “архітектурність” як засіб втілення певної ідеї, що піднімається над вимогою функціональності, не може бути й мови), ми переходимо до розгляду різних мегалітичних споруд (зокрема дольменів), що за нашими здогадками чи сучасними поясненнями могло б, з одного боку, бути вираженням ознаки архітектурного типу, а з другого – слугувати функціонально не задоволенню природної потреби у забезпеченні житлом чи пристановищем, але мало, чи могло б мати певний культовий смисл.

Цей культовий смисл набуває домінуючого значення на наступному етапі архітектурного розвитку. Єгипетські піраміди в переважній більшості, а особливо перші, – саме ті, що належать до III династії Давнього царства, внутрішніх об’ємів не мають, за винятком заупокійної камери, вхід в яку був замуrowаним і ретельно прихо-

ваним. Отже, ознака архітектурного стилю як виділення внутрішнього і зовнішнього об’ємів майже зникає в єгипетській архітектурі пірамід на відміну від того ж дольмена. Цільна, монолітна форма, що за задумом і сучасними поясненнями має забезпечити матеріально-технічне підґрунтя для потойбічного існування померлого, є вже ідеологією стосунків ідеї та людини в архітектурній формі.

У розгляді витоків появи архітектури як певного способу організації матеріального природного середовища та задоволення умов існування людини, необхідним видається не тільки забезпечення самої цієї умови, але й спосіб, яким вона забезпечується, і його ідеальна ціль. Ідеологічність архітектури виявляється в тому, що природна потреба людини і “потреба” ідеї (йдеться про пояснення цілей архітектурних споруд на означених вище прикладах – спорудження дольменів та пірамід) виявляють нову можливість архітектури, а саме: це означає, що архітектура це не тільки музика, що застигла, але, передусім, це ідеологія, що визначає художнє втілення, образ ставлення людини до дійсності, а також програму її організації. Ця програма містить як власну ціль і засіб її реалізації. Іншими словами, архітектура так відноситься до ідеології як глина мармуру, що містить в собі капітель дорійської колони, відноситься до здатності людини використати її з урахуванням її властивостей за призначенням, яке в можливостях самої людини залишається без цієї глиби мармуру тільки потенціями духу, що не знайшов матеріалу для вираження себе, і змушений був спотворити свою первісну якість умовою задоволення об’єктивних потреб людини. Саме під цим кутом зору мають розглядатися архітектурні стилі різних епох.

Отже, думка відображає наявність універсального зв’язку або ідеї таким чином: або ж сам об’єкт визначає спосіб, яким відбувається формування і реалізація ідеології його архітектурної трансформації, або людина виокремлює в об’єкті те, що відповідає потребам втілення ідеї. У будь-якому разі результат такого втілення постає як розгорнута ілюстрація змісту ідеології та історично надходить в розпорядження мистецтвознавства та культурології як матеріал для дослідження і формування ідеологічних уявлень на новому етапі.

Щодо характерних особливостей сучасного дизайнерського стилю, то можна відзначити, що вони власне досить достовірно вкладаються у змальований принцип. Адже сам принцип полягає в тому, що ідея, втілена у свою матеріальну дизайнерську або архітектурну форму, стає век-

тором руху. Інший вектор – це функціональні рішення, зумовлені потребами людини. Два вектори як координати системи, що мають умовно кажучи, кількісні силові характеристики, що можуть визначатися через поняття ціле, орієнтація, дух, творчий порив тощо, утворюють об'ємну динамічну модель. Ця модель є дійсністю. Вона відображається у свідомості як проекція, що має назву “ідеологія”. Наприклад, сукупність ідей відображена в різних мистецьких напрямках під назвою “модернізм” або “постмодернізм”; втілює себе в ідеологічному дусі епохи як окремі вияви матеріалізованої ідеології цього стилю. Так можна розуміти використання найбільш тиражованих, популярних художньо-мистецьких творів в оформленні інтер'єрів – “чорного квадрата”, ієрогліфічного зображення, елементів “ретро” тощо. Такі елементи не випадкові. Вони є свідченням певного рівня художнього світогляду власника або замовника, але діють на підсвідомість як архетипічні ремінісценції. Сама ж ідея, як ідея модерну виражає себе поняттям “неоміфологічне мислення”, і вкладається в сучасну систему ідеології, яка має бути визначена і описана за наслідком власного втілення.

Засоби її задоволення виявляють нову можливість архітектури, а саме – бути не стільки способом забезпечення житла, але й способом забезпечення культурних потреб людини. У цьому припущенні міститься декілька самостійних елементів, що їх думка відображає в об'єкті, тобто визначає наявність зв'язку, або ж сам об'єкт визначає спосіб, яким відбувається рух думки.

Отже, історично культова потреба людини трансформується. Вона отримує форму вираження, що відповідає духу епохи, засобам вираження та вектору сили культової ідеї. Прагматика реального спрямування архітектурних споруд утворює перехрещення цього вектора з іншим, а саме – ідеальною метою процесу освоєння матеріального середовища, в якому розгортається, або розкриває себе зміст поняття “ідеологічний дух епохи”. Пошук універсального зв'язку відбувається як процес схоплення, застигання боротьби духу за свою ідеальну мету у формах, що весь час прагнуть нав'язати цьому духу канони своєї внутрішньої форми, потребують керування подвійною і навіть потрійною логікою: по-перше, логікою розвитку самого духу, що потребує культової споруди для свого існування; по-друге – функціональністю знаходження людиною себе в умовах певного природного існування; а також – і це третя складова цієї логіки – логіка самої історії архітектурних стилів, що і є відобра-

женням або втіленням того, що ми називаємо ідеологією, тобто цілей і програм людини у розвитку відносин із середовищем, яке його оточує.

Архітектурні форми тому є показовими для дослідження самого людського способу розуміння людиною себе і світу, що вони несуть символічний смисл навантаження матерії ідеєю. Тому, на відміну від інших матеріалізованих проявів діяльності людини, архітектура є своєрідною історичною “кардіограмою духу”

Йдеться про оцінку нашої здатності встановлювати зв'язок між архітектурними спорудами різних епох на підставі принципів, які вже, у свою чергу, оцінені через минуле. Але не як мета, що в певну історичну епоху визначила формування відповідного архітектурного стилю, а як спосіб пояснення зв'язків між архітектурними стилями та епохами, що поширюється до сучасного моменту розгляду. І в цьому випадку уявна геометрія розгляду, яким має власне два вектори, може набувати об'ємність, оскільки таким буде третій вектор залежно від його спрямування. Для того, щоб третій вектор розгляду утворив об'ємну модель, необхідно зорієнтувати його відносно перших двох, одночасно враховуючи, що опорним елементом побудови має бути втілений в архітектурі як матеріалі символізм форм взаємодії через логіку людського розвитку архітектурний час і простір. Вони пов'язані в архітектурі як знаку, мовленевому замінику форми через систему поглядів, що має назву “ідеологія”.

Таким чином, пошук нової архітектурної форми супроводжується викривленням результуючого вектора духовної енергії тієї мети, що була покладена в основу побудови архітектурних споруд попереднього етапу розвитку. Архітектура як вираз ідеологічного духу епохи синтезує результати взаємодії декількох складових, що мають розглядатися у динаміці їх автономного руху. Руху, що зумовлений окремими (самодостатніми) джерелами появи, але явленого єдністю їхнього сприйняття і поширення через діяльну природу людини, яка і відображається у ідеальній меті, висловленій у системній формі мови, і історичного світогляду як ідеологія.

Висновки

Отже, зв'язок всього із всім уявляється як здогадка за аналогією з попереднім процесом знаходження будь-якого типу зв'язку. Ця здогадка практично реалізується в результатах людської діяльності. Результати людської діяльності

мають слугувати наявним матеріальним свідченням не тільки існування самої людини і світу, частиною якого вона є, або навпаки, а й доказом успішності способу розв'язання проблеми, що містить в собі відображення цього зв'язку в результатах матеріальної діяльності людини і може бути використаним в матеріально-просторовій комбінації елементів, що утворюють цей результат, для здійснення і доведення реальності і дійовості цього зв'язку.

В.А. Сиверс

Гносеология архитектуры

Изложены интересные положения из гносеологических основ формирования архитектуры как искусственной среды существования человека. Результат такого воплощения возникает как развернутая иллюстрация содержания идеологии и исторически поступает в распоряжение искусствоведения и культурологии как материал для исследования и формирования идеологических представлений.

V.A. Sivers

The theory of knowledge of the architect

It is an attempt to make clear the connection between architect and ideology in context of general philosophical theory of knowledge. The decision of this problem not only could help to understand the principle of historical changing and development of architect forms but to interprets architect as a mood of ideological rebuilding of consciousness. The author confirms the thought that the architect could be represented as material form, which installs itself for humans in the definite ideology of understanding.

Список літератури:

1. *Бартенев И.А., Батажкова В.Н.* Очерки истории архитектурных стилей. – М.: Изобразительное искусство. 1983. – 263 с.
2. *Архітектура і монументальне мистецтво: терміни та поняття.* – К.: Ін-т проблем сучасного мистецтва Головкивархітектура. 2002. – 470 с.
3. *Політологічний енциклопедичний словник.* – К.: Генеза, 1997. – 400 с

Стаття надійшла до редакції 22.04.04.